

Tiborc a boncasztalon. Storyline-ok használata az átírás során

DOI : 10.46522/S.2023.S1.10

MOHÁCSI István

PhD student, University of Pécs

isoiso007@gmail.com

Abstract: Tiborc on the Autopsy Table. Using Storylines in Transcription

The plot of a play is never an untangled Gordian knot, but rather a web, a multitude of threads: stories interwoven. If we want to change the play, we have to go back to the basics: we have to break the plot down into story threads. This is part of a logical system. In the rewrite, we use three basic rules to ensure that the characters follow the most tragic path possible throughout the play. I take an example of this from Bank Ban, the first of Hungarian national plays. Looking at Tiborc's four scenes, we find that Tiborc is a very simple character, not changing at all throughout the play. By going through the three basic rules of rewriting, I will show how Tiborc's character can be changed and made tragic in a way that does not actually change the play as a whole, rather, it makes it stronger.

Key words: *storyline, adaptation, dramaturgy, Tiborc, Bánk bán.*

A műalkotás képlete

Amikor megnézzünk egy jó előadást vagy egy jó filmet, akkor egy teljes egészet látunk: egy masszát, ami ránk zuhan. Ez így is van rendjén, hiszen az alkotók, beleértve tényleg mindenkít, az író, a rendezőt, a díszlet- és jelmeztervezőt, a színészeket, szóval az összes közreműködő azon dolgozik nagyon keményen, hogy egy olyan egységet hozzon létre, amit a néző igazából az érzékszerveivel egyben tud befogadni – egy csomagot kap szeretettel. Persze utólag megemlíthetjük, hogy de jó volt a színész, vagy milyen szépek voltak a ruhák, de az alkotók arra törekszenek – legalábbis én arra törekszem –, hogy egy vödör vízzel legyenek leöntve, és ne vegyék észre a különálló vízmolekulákat.

De ez szerintem minden tisztességes alkotással így van: egy zeneműnél sem arra figyelünk, hogy mikor szól a D dúr és mikor az E moll, egy festménynél sem az ecsetvonásokat keresgéljük vadul, ahogy az aszpirinnél sem fontos, hogy milyen a képlete – mindegyiknél azt várjuk, hogy hasson ránk mint befogadóra. Ha mi, professzionális alkotók jól dolgoztunk, akkor a végeredmény egy egység lesz, ami a civil szemlélőnek örülten bonyolult, „szabad szemmel” alig látható részletekből áll.

Azonban ez csak a végeredmény – de a szakemberek nem a végeredménnyel kezdenek. Ezeknek a komplex rendszerek felépítőinek az agya is ugyanúgy működik, mint bárki másé, ugyanannyit tud befogadni, mint a néző – ezért van az, hogy sokszor rettenetesen bonyolultnak látjuk még a saját alkotásukat is, legyen az előadás vagy doktori dolgozat. Amikor dolgozunk, azaz az alkotói folyamat alatt, először ebben az utólag már örülten bonyolult, kívülről gordiuszi csomónak látszó valamiben kell rendszert találnunk, hogy aztán részletekben megvalósítva létre tudjunk hozni egy szinte élő organizmust: a műalkotást.

A káosz rendszere

De milyen rendszer található a színdarabokban? Szerintem, és ebben Arisztotelész is egyetért velem, „a tragédia nem az emberek, hanem a tettek és az élet utánzása” (Arisztotelész, 1973). Ha tettekből áll egy tragédia, akkor ezekkel kell foglalkoznunk, azaz tettekre, cselekményekre kell lebontanunk egy színdarabot. Igen, többes számban: „történetnek itt a cselekmények összekapcsolódását nevezem” (Arisztotelész, 1974). Azaz már a *Poétika* is azt állítja, hogy egy történetben több cselekmény is megtalálható. De erre mások is rájöttek.

Amikor a *Barátok közt* című szappanoperában, a magyar szappanoperák öreganyjában dolgoztam storylinerként, vagyis a történetek kitalálójaként, akkor jöttem rá, hogy mennyire retentő primitív történettel is le lehet foglalni a nézőt, ha azt ügyesen kevergeti a szakember. Egy szappanoperában mindössze három darab storyline, azaz cselekményszál található, és ezeknek a szálaknak a szereplői egyáltalán nem keverednek egymással. Ezt úgy kell elképzelni, mintha egy olyan színdarabot hoznánk létre, amelyben egyszerre megy a *Hamlet*, a *Romeo és Júlia* és a *velencei kalmár*, és egyszer ebből látnék egy részletet, aztán a következőből, és így tovább. A különbség annyi, hogy egy szappanoperában rokonok, szomszédok, jó barátok vagy üzlettársak szerepelnek – azaz mintha Hamlet Montague szomszédja lenne, Shylock meg az üzlettársa. Persze ez érhetetlenül bonyolult történet lenne, ezért a szappanoperákban retentően egyszerűek a történetek – de valahogy működik a bűvésztükk. Még az is, aki nem tudja elviselni a szappanoperákat – jelen szerző is ezek közé tartozik –, kénytelen elismerni, hogy első blikkre nagyon bonyolultnak és összetettnek néznek ki.

Ha egy ilyen tényleg mérhetetlenül egyszerű sztorival össze lehet kavarni a nézők szenzorait, akkor bonyolultabb történetekkel nyilván sokkal izgalmasabb dolgot lehet alkotni. Ha érdekesebb cselekményszálakat hozunk létre, és ezeket a szálakat összekötjük azzal, hogy egy szereplő több szálban is szerepel, egészen lenyűgöző darabot tudunk írni. Persze – hiszen így épülnek fel a darabok. Egymás mellett folyó történetek vannak bennük, ahol egy-egy szereplő több történetben is szerepel, több cselekményszála van.

Hadd mutassak egy gyakorlati példát. Romeónak például több szála is van. Van egy szerelmi szála természetesen Júliával. De van például egy másik szála is, Tybalttal: ez mondhatjuk függetlennek Júliától, hiszen Tybalt dramaturgiai szerepe az, hogy Romeó

megölje, és emiatt őt számúzzék – tehát ilyen értelemben nem kapcsolódik Júliához. Következésképpen az már egy külön, ettől független ötlet, hogy Tybaltot Júlia unokatestvérévé teremti az író. Elviekben lehetne bárki: akár az ártatlan járókelő, vagy akárki a Capuletek közül, Júlia bátyja, de még az apja is; mindegy egész addig, amíg a megölése Romeót számúzni fogja. Természetesen minden változtatásnak van következménye, amivel a dramaturgnak számolnia kell: nyilván nem mindegy, kit öl meg Romeó. Akkor hogyan válassza ki egy lelkiismeretes dramaturg, hogy ki legyen Tybalt? Erre három egyszerű szabályt kell követnünk.

Az átírás alapszabályai

1. „Egy történetet akkor gondolunk végig következetesen, ha lehetőségei közül a legrosszabb következik be” – állítja Dürrenmatt (Dürrenmatt, 1977), és végignézve a drámairodalom legjobb alkotásain, rá kell jönni, hogy abszolút igaza van.
2. Ez a legtragikusabb vég akkor következik be, ha a karakterünk saját maga okozza a bukását. Az a legkegyetlenebb, ha a sorscsapás nem kívülről jön, hanem a karakter saját tetteinek következményeként, ha saját magát kell a végén okolnia. Gondoljunk csak Oidipuszra, Learre, Romeóra: bukásuknak önmaguk az oka: ha korábban másként döntenek, akkor nem az a végük, és nem az szeretteik vége, mint ami.
3. Alanyunknak mindezt úgy kell elkövetnie, hogy ő végig mindig a lehető legjobbat akarja mind magának, mind másnak. Mint Oidipusz, Hamlet vagy Michael Corleone.

Tiborc a boncasztalon

Szeretném egy egyszerű példán demonstrálni azt, hogy hogyan is kell praktikusán belenyúlni egy darab szerkezetébe. Logikus gondolatmenetben mutatom be azt, hogy miként lesz egy „egyszerű” panaszkodó figurából tragikus alak. Vegyük példának nemzeti drámánkat, a *Bánk bánt*, és belőle is Tiborcot, aki a négy főszereplő és Biberach után a legfontosabb szereplő. De mégis, ellentétben a sokszor felbukkanó Biberach-hal, mindössze négy jelenetben tűnik fel. Nézzük csak meg őket!

1. Az 1. felvonás 6. jelenetében bukkan fel, amikor lopni jön. Bánkkal közös jelenet. Enyhén panaszkodik.
2. 3. felvonás 3. jelenet. A nagy panaszjelenet, ahol Tiborc monológokban meséli el a magyarság sanyarú sorsát Bánknak. Bánk pénzt ad Tiborcnak.
3. 4. felvonás 6. jelenet: Bánk megbízza, hogy Melindát vigye haza.
4. 5. felvonás 6. jelenet: Tiborc hozza be Melinda holttestét, és elmondja, hogy Bánk családját kiirtották.

Mi tehát Tiborc storyline-ja, szála? Adott egy nagyon szegény ember, aki elmegy lopni a palotába. Kétszer panaszkodik Bánknak... és kész. Az utolsó két jelenetében már nem történik vele semmi, és nem proaktív: elvileg mindegy, hogy hogy ki viszi

Melindát haza, illetve a darab végén a hírhozás és Melinda holttestének behozatala sem aktív cselekmény, hanem csupán szükséges: valakinek ezt is meg kell csinálnia. Azt látjuk tehát, hogy mindössze két jelenete van arra Tiborcnak, hogy beleírja magát a magyar drámairodalomba. Noha tehát tényleg csak annyi a története, hogy bemegy lopni a palotába, ott Bánk lefűleli, a panaszai miatt elengedi, sőt, pénzt kap, és onnantól fogva Bánk legbizalmasabb szolgálója lesz, fontos dramaturgiai szerepe van: miatta, a panaszai miatt ismeri fel Bánk azt, hogy a személyes ügye nemzeti ügy is, és ez az, ami végleg cselekvésre ösztökéli Bánkot.

Bár Tiborc megváltoztatja Bánkot, attól még az ő saját története tényleg nem több annál, amit feljebb láttunk. Alig tudunk meg róla valamit azon kívül, hogy borzasztóan elszegényedett, hogy felesége és gyermekei vannak. Ha belegondolunk, ez igazából nem túl sok: eléggé kétdimenziós figura. Ha valaki a Bánk bánon szeretne dolgozni, és Tiborc szerepét szeretné egy kicsit elmélyíteni, valamiféle ívet adni a szerepnek, ezzel a szállal, ezzel a négy jelenettel kell valamit csinálnunk, hiszen ez a kiindulási alapunk.

Az első átírási szabály szerint egy történetet akkor gondolunk végig következetesen, ha lehetőségei közül a legrosszabb következik be – azaz meg kell találnunk, hogy hol van Tiborc gyenge pontja, mi számára a legfontosabb. Argant a halállal lehet sírba vinni, Harpagont a pénzesládikája eltüntetésével – mi az, amitől Tiborc a legjobban fél? Nézzük meg a darabot.

BÁNK

Haramia – nincs itt más kigázolás.

TIBORC

Ma éjszakán először kezdtem el
Próbálni azt a mesterséget; oh
Hiszen beteg feleségem és öt éhes
Porontyaiamnál szívem majd kiugrott.
De látja isten, hogy nem értem azt.

Katona, 1995, 3. felv., 3. jel.

Tiborc két dolgot árul el nekünk: egyrészt azt, hogy kezdő és ügyetlen a rablásban (hiszen Bánk előtt lebukik), másrészt azt, hogy a legfontosabb számára a családja: értük még törvénybe ütköző, számára is megvetendő dolgot is hajlandó elkövetni. Itt kell tehát megtámadni a karaktert, itt lehet a legnagyobb pusztítást elkövetni. A legborzasztóbb, ami Tiborccal történhet, az az, ha megöljük a családját úgy, hogy a halálukat az ő döntése okozza, és a legnagyobb büntetés neki, ha ő életben marad, és haláláig ostromozza magát.

Megvan hát a szál vége, de hogy jutunk el ide? Fejtsük fel a szálát visszafele! A második szabály szerint önmagának kell okoznia a tragédiáját, és a harmadik szabály szerint akaratlanul, nekik a lehető legjobbat akarva. Mivel a tragédia a végén a legerősebb, a legjobb, ha időben Tiborc utolsó megjelenése előtt történik a családja

halála, és akkor láthatjuk a bánatát. Mi történhetett velük? A dráma szövege szerint, amikor Tiborc a végén bejön Melinda holttestével, elmondja, hogy Bánk egész családját megölték.

TIBORC

Kevés idő múltán körülvevék Bánk
Házát. Tüzet hánytak mindenfelé.
Nagyúr rokonjait lángok közé
Szórták.

Katona, 1995, 5. felv., 6. jel.

A legkézenfekvőbb megoldás az – bár természetesen lehetne más is –, hogy Bánk családjával együtt az övét is elpusztították. Hogy vehet ebben tevékenyen részt, hogy lehet ennek okozója Tiborc? Például úgy, hogy a családját ő viszi el Bánk házába, nyilván azzal, hogy a lehető legjobbat akarja neki. Ezt elsősorban Bánktól kaphatja meg: tehát korábban meg kell kérnie Bánkot, hogy beteg feleségét és az öt porontyát hadd vigye át a házába, ahol ellátásban részesítheti őket. Ezt leginkább a második jelenete végén teheti meg, amikor Bánk amúgy is megjutalmazza.

Megvan hát a tragédia és az odavezető döntés, de még nincs összekötve a szál elejével, azzal, hogy rabolni megy – tehát a családjáért a felülő lehető legjobb megoldást eszeli ki. Például az lehet a megoldás, hogy Tiborc a palotában a rablás során lebukik, valaki felismeri, ezáltal bajba kerül, és emiatt kell a családot elköltöztetni. Természetesen még az se kell, hogy valaki tényleg felismerje, az is elég, ha maga Tiborc retteg attól, hogy felismerik. Ez nem lehet Bánk, valaki másnak kell lennie, és lehetőleg a Bánkkal történő jelenete előtt. Ha Tiborc retteg, ez már nagyon jó indok neki, hogy védelmet keressen majd Bánknál, és hozzá költöztesse a családját.

Most rakjuk össze az átsziszolt jeleneteket, és hirtelen egy egészen más karakter áll előttünk. Nem egy egyszerű jobbágy, aki csak panaszkodik, hanem annál több: egy ember, akinek tragédiája van. Mit is látunk?

Képzeljünk el Tiborcnak egy új jelenetet az első elé, nevezzük nulladiknak, ahol a mulatozók észreveszik, hogy egy tolvaj van a palotában. Persze Tiborc az, de se nekik, se a nézőknek nincs fogalma róla, ki az. Kergetik, az elmenekül, és esetleg az egyik üldöző azt kiáltja utána, mint egy igazi férfi: „Tudom, ki vagy! Elintézlek!”

Innentől fogva már az írott jeleneteket követjük. A következő, első jelenetben megtudjuk, ki ő. Elmondja, amit az eredetiben elmond, azaz, hogy éhezik a családja, azért ment rabolni a palotába. Fontos azonban kiemelni, hogy most már nem csupán a családja éhezése van a háttérben, hanem a palotában, mivel üldözik, ténylegesen életveszélyben van – egyből a színpadon tudjuk tehát megmutatni azt, amiről eddig csak beszélt: közel van a halál, retteg, hogy felismerik, és keresni fogják.

A második jelenetében ugyanúgy elpanaszolja a dolgait Bánknak. Miután életveszélyben van, emiatt sokkal inkább úgy érezzük, hogy a panaszai zsigerből

jönnek. Bánk ezután az eredetiben pénzt ad neki – de tegyük fel, hogy Tiborc ezt visszautasítja, és megkérni Bánkot, hogy odavihesse hozzá a családját, hogy biztonságban lehessenek. Ebbe Bánk kegyesen beleegyeznek, és ellátást ad neki és a családjának.

Így a harmadik jelenetében Tiborc hálálkodhat Bánknak, hogy milyen jó, hogy nála lehet a családja. Minden a legjobb úton halad a számára: minden, amiért harcolt, megoldódott: Bánk bizalmasaként és szolgáljaként biztonságban tudhatja magát és családját. Tiborc a lehető legmagasabbra került, ami az író feladata, hiszen nagyon magasról lehet a legjobban megmutatni a karakter zuhanását a mélybe.

Eljön a darab és Tiborc utolsó jelenete: bejön, és bejelenti, hogy az ő családját is elpusztították. Ő a hibás: miatta költözött oda a család, és valahol ő hergelte fel Bánkot is a gyilkosságra, ami végül az ő családja meggyilkolását okozta. Egy jóval megrendültebb Tiborc állhat ott a darab végén, egy jóval tragikusabb színpadon sikerült teremtenünk. Vagy, ha éppen azt szeretnénk, hogy ne három tragikus hős álljon a színpadon, és ellenpontozni akarjuk Endre és Bánk tragédiáját, az is lehet természetesen, hogy Tiborc családja szerencsésen életben maradt, és ezt meséli el a két szerencsétlennek, nyomorukat növelve. Például elmondhatja, hogy mivel a háza jó vályog, nem fogott rajta a tűz, és esetleg bejelentheti vidáman, hogy érkezik a hatodik gyerek.

Mit nyerünk ezzel a változtatással? Egyrészt egy igazi karaktert kapunk, akinek története van, akinek tragédiája van. A darab pedig, mivel ugyanazon idő alatt több cselekmény történik, jóval tömörebb és erősebb lesz. Másrészt mindez, mivel teljesen a darabból indultam ki, természetesen simul bele a darabba. Harmadrészt létezése fizikailag veszélyben van, tehát nem csupán beszél róla, hanem látjuk, érezzük ezt. Negyedrészt a Tiborcot alakító színész sokkal többet tud játszani: rettegni tud, amikor kell, menekülni, amikor kell, és végül, amikor a tragédia beüt, azt is meg kell mutatnia. Tehát a végeredmény egy erősebb karakter és egy boldogabb színész.

Természetesen ez csupán egy lehetőség abból az ötletlemezéből, amivel Tiborc karakterét élettel lehet megtölteni. Az sem biztos, hogy a lehető legjobb, de ehhez az is hozzájárul, hogy ezt majdnem röptében, a dolgozatom megírása alatt csináltam: egy délután alatt kész volt az a gondolat, amit most itt felvázoltam. Nyilván a sebességben a darab ismerete és a tapasztalat is benne van, de igazából a lényeg a know-how: örülnék, ha valaki a dolgozatom alapján ráébred, hogy ezt ő is meg tudja csinálni: belenyúlni egy darab szerkezetébe, és egy sokkal jobb darabot ír, mint amit én valaha írtam.

BIBLIOGRÁFIA

ARISZTOTELÉSZ, 1974, *Poétika* [online], VI, [Letöltés időpontja: 2023.06.15.].
Elérhető: <https://mek.oszk.hu/00300/00315/00315.htm>

Mohácsi István

DÜRRENMATT, Friedrich, 1977, 21 pont A fizikusokhoz. In: *A fizikusok* [online], [Letöltés időpontja: 2023.06.15.]. Elérhető: <https://mek.oszk.hu/00300/00376/00376.htm>.

KATONA József 1995, *Bánk bán* [online], Letöltés időpontja: 2023.06.15.]. Elérhető: <https://mek.oszk.hu/00700/00723/00723.htm>.